

УДК 784

РОЗВИТОК І ОХОРОНА СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ У ДЗЕРКАЛІ МУЗИКОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Мартинюк А.К., Колос М.Г.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядається проблема розвитку та збереження дитячого голосу у світлі сучасних музикознавчих досліджень. Висвітлюється концептуальне значення вокального репертуару з точки зору охорони дитячого голосу. Розкривається сучасна періодизація процесу вокального навчання з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей юних співаків. Окреслюються функціональні можливості голосу людини і стан її здоров'я як взаємопов'язана система. Простежується динаміка розвитку дитячого голосу в період мутації.

Ключові слова: дитячий голос, охорона голосу, мутація, діапазон, регістр.

Постановка проблеми. На зламі ХХ та ХХІ століть відбуваються глибокі соціально-політичні трансформації в українському суспільстві, культурі та ціннісній свідомості людей. Процеси державотворення в Україні зумовили створення нової освітньої парадигми. Провідною ідеєю національної доктрини розвитку освіти в Україні є пріоритет людської особистості та загальнолюдських цінностей.

У розбудові концептуальних засад сучасної освітньої системи вагомим значення надається мистецтву, яке концентрує в собі світ людських цінностей, багатівіковий художній досвід багатьох поколінь. Українське музично-вокальне мистецтво належить до найвищих здобутків національної духовної спадщини. Воно є невід'ємною складовою всесвітньої музичної культури та явищем, що виявляє індивідуальні риси, національна специфіка якого тісно пов'язана з історичними умовами формування та розвитку музично-вокальної практики, творчістю яскравих особистостей та досягнень музично-теоретичної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вокального мистецтва і педагогіки – в центрі уваги сучасного музикознавства. Однією з найактуальніших наукових проблем є вивчення музично-вокальної школи як феномена національної культури. У наукових дослідженнях В. Антонюк, Н. Гребенюк, В. Іванова, І. Колодуб, О. Прядко, Г. Стасько розкривається генезис та еволюція національної музично-виконавської школи, простежується розвиток церковного співу на теренах України, висвітлюється досвід співацького виховання в навчальних закладах різного типу, простежується вплив музично-теоретичної думки на мистецько-освітній процес. Наукові розвідки О. Коломоєць, О. Раввінова, О. Стахевича, Д. Шуляра розкривають різні аспекти вокальної роботи з дітьми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Динаміка і масштабність мистецько-освітнянських реформацій у сучасному українському суспільстві обумовлюють актуальність осмислення досвіду музично-виконавської та педагогічної вокальної школи щодо розвитку та збереження дитячого голосу у різні вікові періоди.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз новітньої наукової та педагогічної парадигми розвитку та охорони співацького голосу.

Виклад основного матеріалу. В освітньому просторі нашої країни наприкінці ХХ – початку ХХІ століття спостерігається тенденція до розширення кола навчальних закладів, у яких запроваджено вивчення сольного співу з дітьми різного віку. У зв'язку з цим перед вокальною педагогікою постає низка актуальних проблем, однією з яких є визначення оптимальних критеріїв підбору дитячого репертуару в контексті вирішення завдань охорони та всебічного розвитку дитячого голосу.

Становлення світоглядних уявлень учнівської молоді в царині музичного мистецтва, формування певної динамічної і тембрової палітри звучання голосу юних співаків потребують подальшого наукового осмислення проблем вокальної педагогіки. Досягнення необхідної гармонії між внутрішнім світом дитини і завданнями охорони дитячого голосу спрямовують музикознавчу науку на розв'язання таких проблем як: виявлення вокально-технологічних можливостей дитячого голосу; розкриття сутності вокального мистецтва як важливого джерела пізнання світу і духовного розвитку особистості; визначення основних засад вокального виховання дітей у контексті сучасних освітніх і мистецьких тенденцій; вивчення художньої естетики і традицій української, італійської та інших національних музично-виконавських вокальних та педагогічних шкіл; художньо-педагогічний аналіз дитячого вокального репертуару; систематизація матеріалу для різних періодів вокального навчання у відповідності з особливостями фізіологічного розвитку дітей, рівня сформованості їх світогляду, життєвого і музично-виконавського досвіду, завданнями охорони голосу.

Охорона дитячого голосу у всі часи була і залишається важливим завданням вокальної педагогіки. Виняткову роль у формуванні голосу дитини відіграє репертуар. В низці наукових праць [1; 2; 5] висловлюються застереження щодо використання вокального репертуару за ступенем вокального навантаження. Наводимо окремі із них:

1. Складними зважаючи на дитячий вік, а отже і небажаними для виконання є твори для драматичних голосів і оперні арії ХІХ-ХХ століття.

2. Твори лірико-колоратурного складу становлять цінність для розвитку дитячого голосу, але обов'язково за умови дотримання обмежень

щодо діапазону і беручи до уваги індивідуальність учня.

3. Недоцільно використовувати твори з високою, або низькою теситурою.

4. Найбільш сприятливими умовами для розвитку голосу в академічному напрямку є такий підбір репертуару, коли сучасна вокальна музика і народні пісні наближені за своєю музичною стилістикою до класичних творів.

Національна система мистецької освіти в Україні охоплює розгалужену мережу дитячих навчальних шкіл. Одним із провідних напрямків навчальної діяльності цих освітніх осередків є вокальне виховання обдарованої учнівської молоді. Українська пісенна і хорова спадщина розкриває неосяжний світ людського буття та віддзеркалює домінуючі риси національного характеру. В сучасному суспільстві вокально-хорове мистецтво набуває значення важливого джерела духовного розвитку особистості і виявлення її творчого потенціалу у різних сферах життя.

Новітні наукові погляди на сутність вокального мистецтва отримали відбиток у змісті навчальної програми «Сольний спів» для дитячих музичних шкіл [5]. Навчальна програма, яку створив відомий вчений і педагог, доктор мистецтвознавства професор Олександр Стахевич має свої методологічні підґрунтя узагальнення національного досвіду щодо розвитку і охорони дитячого голосу. Провідною в програмі є ідея про те, «...що розвиток голосового апарату дитини та формування її вокально-виконавської майстерності має відбуватися з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей юних співаків» [5, с. 4].

В навчальній програмі зроблено умовний поділ процесу вокального навчання на такі етапи:

1) етап домутаційного періоду (9-13 років). На цьому етапі переважає фальцетний режим функціонування голосового апарату, який отримує відбиток в звучанні голосних і приголосних звуків та внутрішніх співацьких відчуттях дитини. Вокальний розвиток хлопчиків і дівчаток здійснюється за єдиними принципами.

2) етап інтенсивного статевого дозрівання організму дитини та мутації її голосу. Вона розподіляється в свою чергу на початковий, основний та кінцевий періоди. На останньому із них встановлюється основний механізм голосоутворення та відбуваються виявлення ознак регістрового розподілу співу юнаків і дівчат (14-16 років). Процес вокального навчання з підлітками у цей період спрямовується на все більше розкриття грудного, а у дівчаток-фальцетного звукоутворення.

3) постмутаційний етап розвитку голосового апарату молоді (17-20 років), якому притаманна диференціація вокального навчання юнаків і дівчат.

На початку ХХ століття в українському музикознавстві спостерігається тенденція до поглиблення наукового дискурсу в процесі розгляду широкого кола проблем розвитку та охорони співацького голосу. Своєю змістовною наповненістю вирізняється монографія «Голос людини та вокальна робота з ним» [1], створена колективом авторів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. В монографії висловлюється думка про те, що створення новітньої парадигми вокальної педагогіки передбачає таке бачення вокально-технічних проблем, яке б

мало своїм підґрунтям виявлення функціональних можливостей інтелектуальної діяльності людини. Перспективним для освітнього мистецького простору, як зазначається далі, є такий підхід до наукового пізнання співацької діяльності, коли в центрі уваги постає не голосовий апарат людини, а насамперед, співацький інструмент, яким є сам співак, як цілісна структура і мікрочастинка макровсесвіту [1, с. 5].

Вокальна педагогіка розглядає функціональні можливості голосу людини і стан її здоров'я як взаємопов'язану систему. Емоційна природа вокального мистецтва повністю контролюється нервовою системою. Вона впливає також на психомоторні дії співака та їх координацію. Найбільш вразливою частиною голосового апарату є гортань з голосовими зв'язками. Для уникнення перевтоми голосового апарату необхідно ухилитися від надто тривалого співу, а також форсування звуку.

Органічний взаємозв'язок нервово-м'язової системи і голосового апарату співака є необхідною умовою повноцінного вокального розвитку особистості. Врахування вікових та індивідуальних особливостей виконавця має важливе значення для вокальної педагогіки, особливо на початковому етапі навчання.

Зловживання верхніми нотами, спів у невластивій теситурі, форсування голосу не тільки викликають перенапруження голосового апарату, а й повністю руйнують функціональну гармонію всієї голосотвірної системи молодого виконавця [1, с. 65].

Тривалі наукові спостереження, які велися в навчальних музичних закладах різних країн дозволяють висловити певні застереження щодо використання грудного регістру в першій октаві у жіночих та дитячих голосів. Для чоловічих голосів ця ділянка діапазону є високим регістром, відтворення якої передбачає прикриття звуку. Для уникнення голосового перевантаження виконавців у хорових колективах під час вивчення нових творів найбільш оптимальним, на думку авторів книги, буде неголосний спів з переважанням м'якої атаки звуку. Формування певного нервово-м'язового балансу голосотвірної системи в процесі вивчення та інтерпретації хорової музики за таких умов буде відбуватися більш природно.

Визначальною ознакою української хорової школи упродовж багатьох століть було широке культивування хорового співу хлопчиків, юнаків та чоловіків. Виконання ними духовних піснеспівів у всі часи ставало важливим елементом церковного богослужіння. Чоловічі голоси вирізняються неповторними темброво-динамічними звуковими барвами. Їх розвиток має відмінні особливості, на чому наголошують у своїх працях вчені різних країн.

В українському музикознавстві різні аспекти функціонування голосів хлопчиків висвітлюються в низці науково-методичних праць Олександра Раввінова. Вони віддзеркалюють багатолітній досвід співпраці цього визначного хорового диригента і педагога з хоровим колективом хлопчиків та юнаків. Винятковою за своєю змістовною наповненістю є його праця «Методика хорового співу» [3]. В ній висловлюється думка про те, що голос хлопчика найбільш вразливий на третій

стадії мутації, коли відбувається його становлення. У цей період учень співає в межах тонів свого мовного діапазону. Як зазначається далі, відтворення звуку в процесі співу, його філірування в бік посилення або послаблення необхідно здійснювати обережно.

Спостереження які упродовж багатьох років здійснювалися в дитячому хоровому колективі дозволили диригенту виявити таку закономірність: від інтенсивного співу голос втрачає свою силу, а при використанні помірної звучності поступово наповнюється новими темброво-динамічними барвами. На третій стадії мутації, яка охоплює найбільший проміжок часу, простежується позитивна динаміка розвитку голосу.

Музично-виконавський досвід та осмислення широкого кола наукових джерел дозволяють вченому стверджувати, що «...манера співу і вокальне навантаження в домутаційному періоді має безпосередній вплив на формування якості юнацького голосу, а також на характер і тривалість проходження мутації. Вільний ненапружений спів у зручній теситурі, легке, дзвінке і високе звучання голосу в мутаційному періоді забезпечують у майбутньому більш спокійне і швидке проходження мутації, формування рівного, з наявністю вокального тембру, юнацького, а далі й чоловічого голосу» [3, с. 10-11].

В науково-методичній праці диригента висвітлюються різні аспекти оптимального вокального виховання дітей в мутаційний період. Вчений наголошує на використанні у цей час мутаційний період таких вокально-педагогічних принципів, які споріднені з системою вокального виховання дітей молодшого шкільного віку. Мається на увазі, переважання в співі легкої звукової палітри без використання крайніх звуків діапазону. Досвід співу набутий учнем в дитячому співі, як зазначав О. Раввінов становить неабияку цінність і для наступних етапів навчання.

Різноманітні слухові враження та індивідуальний слуховий досвід співака сприяють розвитку його музичних уявлень. Виконавський показ самого педагога сприяє формуванню в учня уявлення про еталонне звучання співоного голосу. Другим джерелом формування музичних уявлень є власна вокальна техніка співака. Звуковий образ виникає і набуває нових рис як результат дії голосового апарату. В результаті такої праці розвивається м'язове відчуття, як основа інтонування.

Музичне уявлення відіграє вагомий роль у творчій діяльності співака. Однак результати сучасних наукових досліджень в галузі психології свідчать про те, що уява людини не спроможна дати картину створюваного образу, зважаючи на його розпливчатість і неконкретність. Поглиблення і конкретизація музичного образу відбувається тільки в результаті практичних дій співака, пошуку і відбору найбільш доцільних із них. Сприйняття власного голосу має для співака велике значення. В процесі пошуку необхідного звучання учень здійснює аналіз, а педагог узагальнює почуте у відповідності зі своїм уявленням про необхідний характер звуку. По мірі закріплення вокально-технічних навичок, необхідно все більше приділяти уваги самоконтролю учня, вмінню самостійно оцінювати вірність м'язового почуття, реального звучання голосу і його відповідність музичному уявленню. І.С. Колодуб зазначає, «...що опора на матеріальну дію допомагає створенню образу за допомогою техніки. У співаків контроль за діями голосового апарату переважно слуховий. Але функції співоного голосу нерозривно пов'язані із життєдіяльністю всього організму» [2, с. 43]. Обґрунтоване підключення фізичних дій тіла, відповідно до характеру музики, може позитивно вплинути на фонацію. Наприклад, плавний поворот голови знімає напруження м'язів шиї, обличчя та голосового апарату. Повільні рухи допомагають відчувати характер кантилен, опанувати плавне дихання і безперервний повільний звук. Є свідчення про те, що у закордонній вокальній педагогіці існує чимало методик, які рекомендують активне включення у фонаційний процес рухів тіла.

Висновки. Виявлення методологічних засад співацької освіти в історичній площині переконує в тому, що вокальна педагогіка минулого приділяла мало уваги психології співу, що не сприяло вирішенню завдань виховання творчої особистості. В сучасному музикознавстві домінує думка про те, що у ході свідомого опанування вокально-технічними й виконавськими навичками саме психіка співака відіграє велику й вирішальну роль. Причина виключної інтенсивності естетичного впливу співу криється у симбіозі слова та музики, а також у тому, що сам голосовий апарат людини складає частину організму, зв'язану складною іннервацією з центрами головного мозку.

Список літератури:

1. Голос людини та вокальна робота з ним: Монографія / [Г.Е. Стасько, О.Д. Шуляр, М.Ю. Сливоцький та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 336 с.
2. Колодуб І.С. Питання теорії вокального мистецтва / І.С. Колодуб. – Харків, 1995. – 120 с.
3. Раввінов О.Г. Методика хорового співу в школі / О.Г. Раввінов. – Київ: Музична Україна, 1971. – 124 с.
4. Стахевич О.Г. З історії вокально-виконавських стилів та вокальної педагогіки / О.Г. Стахевич. – Суми, Нова Книга, 2013. – 210 с.
5. Стахевич О.Г. Сольний спів. Програма для дитячих музичних шкіл та шкіл мистецтв / О.Г. Стахевич. – Суми, 2003.

Мартинюк А.К., Колос Н.Г.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

РАЗВИТИЕ И ОХРАНА ПЕВЧЕСКОГО ГОЛОСА В ЗЕРКАЛЕ МУЗЫКОВЕДЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития и сохранения детского голоса в свете современных музыковедческих исследований. Освещается концептуальное значение вокального репертуара с точки зрения охраны детского голоса. Раскрывается современная периодизация процесса вокального обучения с учетом возрастных и психофизиологических особенностей юных певцов. Определяются функциональные возможности голоса человека и состояние его здоровья как взаимосвязанная система. Прослеживается динамика развития детского голоса в период мутации.

Ключевые слова: детский лос, охрана голоса, мутация, диапазон, регистр.

Martyniuk A.K., Kolos N.G.

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

DEVELOPMENT AND PROTECTION OF SINGING VOICE IN THE MIRROR OF MUSICOLOGICAL THOUGHT

Summary

The article deals with the problem of development and preservation of children's voice in the light of modern musicology research. The conceptual significance of the vocal repertoire from the point of view of protecting the children's voice is illuminated. The modern periodization of the vocal training process, taking into account the age and psychophysiological features of young singers, is revealed. The functional capabilities of a person's voice and his state of health as an interconnected system are determined. The dynamics of the child's voice during the mutation period is traced.

Keywords: child voice, voice protection, mutation, range, register.